

T. C.
KALKINMA BAKANLIĞI

Türkiye’de Yurt İçi Tasarrufların Ve Tüketimin Gelişimi

Raportörler:

A. Gülin ÖZSAN

Betül PEKTAŞ ERDEM

Sezai ATA

Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi

Haziran 2017

Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi bünyesinde, 11. Kalkınma Planı Hazırlıkları çerçevesinde değeriendirilmek üzere 2000’li yılları kapsayan son dönem için;

- Türkiye’de Yurt İçi Tasarruflar ve Tüketimin Gelişimi,
- Türkiye İşgücü Piyasasındaki Yapısal Dönüřüm,
- Dış Ticaret ve
- Yatırımlar, başlıklarıyla arka plan raporları hazırlanmıştır.

Hazırlıklar çerçevesinde Daire çalışanlarının tümünün katılımıyla bir dizi çalışma toplantıları yapılmış ve uzmanlarımızın görüş, öneri ve katkıları alınmıştır. Rapor hazırlıklarında raportör olarak görev alan kişiler aşağıdaki gibidir:

- Türkiye’de Yurt İçi Tasarruflar ve Tüketimin Gelişimi:
A. Gülin ÖZSAN, Betül PEKTAş ERDEM, Sezai ATA
- Türkiye İşgücü Piyasasındaki Yapısal Dönüřüm:
Raif CAN, Betül PEKTAş ERDEM, Veysi KASSAP, Büřra DEMİREL
- Dış Ticaret:
Sezai ATA, Hakan TERZİ
- Yatırımlar:
Deniz ALCAN, Selma DURGAN, Hakan TERZİ

11. KALKINMA PLANI ARKA PLAN ÇALIŞMASI:

TÜRKİYE’DE YURT İÇİ TASARRUFLARIN VE TÜKETİMİN GELİŞİMİ

İçindekiler Tablosu

Giriş.....	4
Türkiye’de Tasarrufların Gelişimi	5
Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarının Gelişimi.....	8
Türkiye’de Tasarruf-Yatırım İlişkisi	11
Türkiye’de Tüketimin Gelişimi.....	14
Türkiye’de Hanehalkı Tüketiminin Gelişimi	20
Tasarrufların Artırılması ve Artan Tasarrufların Üretken Yatırımlara Yönlendirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler	26
Ekler	29

Giriş

Türkiye ekonomisinin önümüzdeki dönemde dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alabilmesi için yüksek ve istikrarlı bir büyümeye sahip olması gerekmektedir. Yüksek büyümeyi sağlayacak yatırımların finansmanında yurt içi tasarrufların oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Toplam yurtiçi tasarrufların yatırımların gerisinde kalması durumunda, yatırımların finansmanında dış tasarruflara başvurulmakta bu da cari açık problemine neden olmaktadır. Yüksek ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması ile dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılmasında yurt içi tasarrufların artırılması oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bu raporda Türkiye’de yurt içi tasarruf, tüketim ve yatırımların gelişimi ve uluslararası alanda Türkiye’nin tasarruf, tüketim ve yatırım oranları açısından konumu incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de yurt içi tasarrufların artırılması hususunda çıkarım ve politika önerilerine yer verilmiştir.

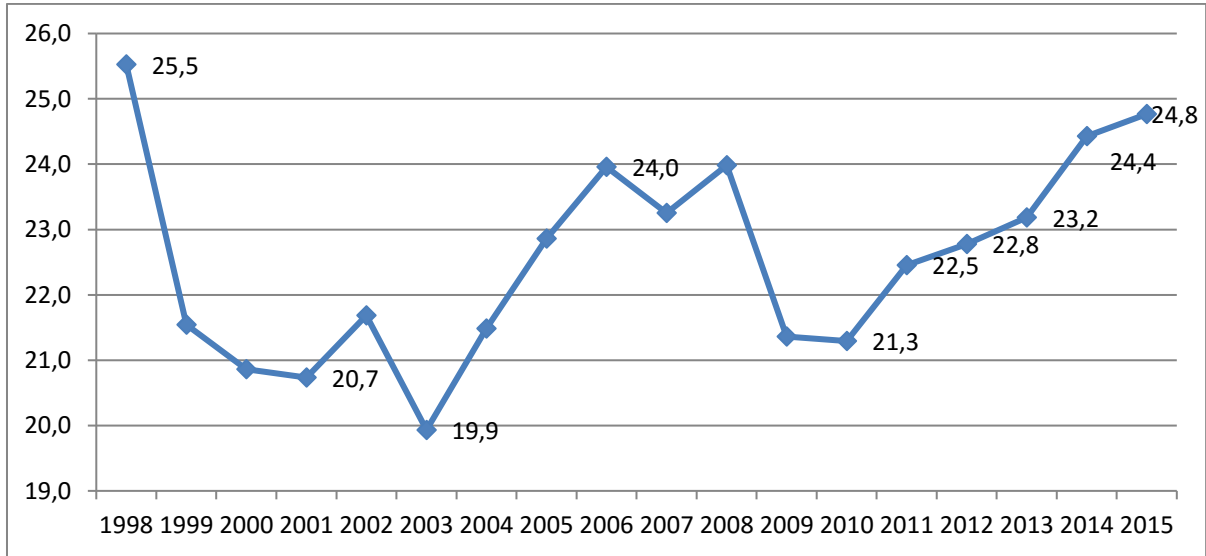

Türkiye’de Tasarrufların Gelişimi

TÜİK, 2016 yılında Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemi’ne (ESA-2010) uyum kapsamında ana revizyon çalışmalarını tamamlamıştır. Uyum kapsamında oluşturulan 2009 yılı bazlı yeni milli gelir serileri, Türkiye’nin tasarruf oranlarında eski serilere göre önemli değişiklikler yaratmıştır. Eski ve yeni seri arasında tasarruf oranları bakımından gözlenen bu farkın nedenleri arasında milli gelirin seviye ve reel olarak yükselmesi, yatırımların artması ve ödemeler dengesi (dış tasarruf=dış kaynak=cari açık) verilerinin sabit tutulması gösterilmektedir.

Yeni seriye göre Türkiye’nin toplam yurtiçi tasarruf oranı, 1998-2015 yılları arasında ortalama yüzde 23 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın 2011 yılı ve sonrasında artış sergilediği ve 2015 yılında 1998 yılından sonra en yüksek değere ulaştığı görülmektedir.

Grafik 1. Toplam Yurt İçi Tasarruf Oranı (Yüzde)

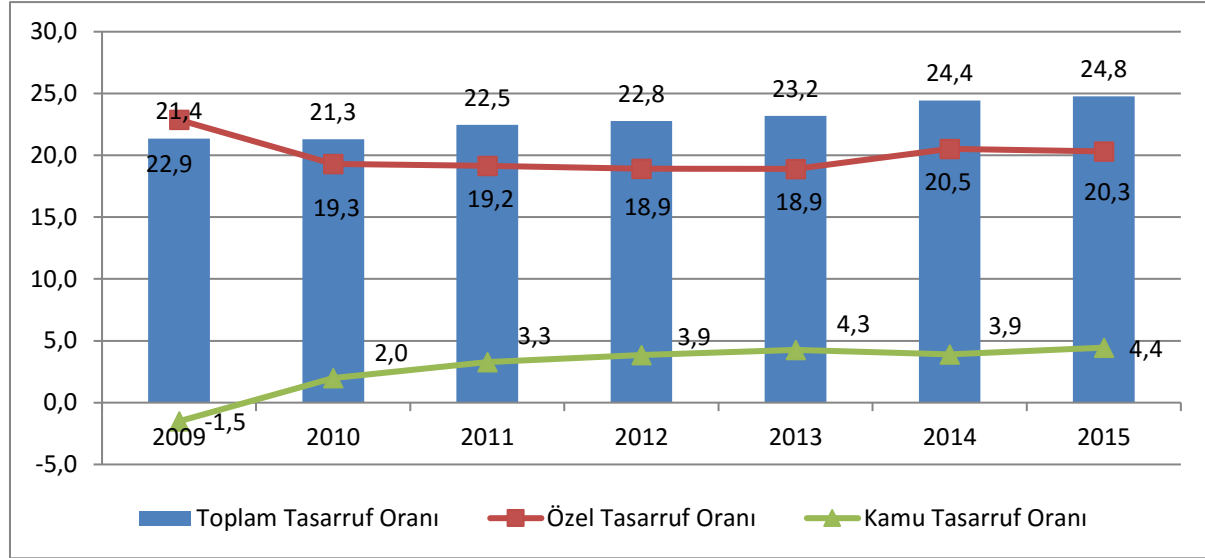

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı hesaplamaları

Toplam tasarruflarda 2009 yılı sonrasında görülen artışta kriz sonrası dönemde kamu tasarruflarının toparlanması etkili olmuştur. Kamu tasarruflarının kriz sonrası dönemde bir miktar artış sergileyerek yatay seyretmeye başladığı, özel sektör tasarruflarının da son beş yılda çok fazla değişmediği göze çarpmaktadır. 2015 yılında önceki yıla göre toplam tasarruflarda görülen sınırlı artışta da kamu tasarruflarının yüzde 3,9’dan yüzde 4,4’e yükselmesi etkili olmuştur.

Grafik 2. Türkiye’de Özel ve Kamu Tasarruf Oranları

Kaynak: TÜİK

Türkiye’nin toplam tasarruf oranı 2015 yılında yüzde 24,8 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran, aynı yıl için OECD ve Avrupa Birliği ortalamasının üzerindedir.

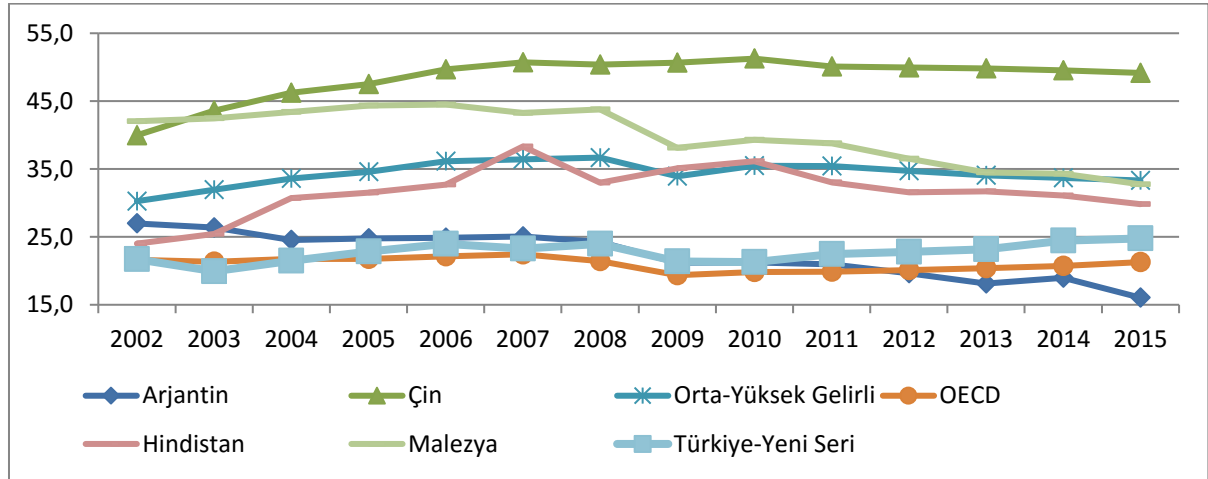
Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerin Tasarruf/GSYH Oranları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Arjantin	24.2	21.2	21.2	21.0	19.7	18.1	19.0	16.0
Brezilya	21.4	18.4	20.8	21.0	20.1	19.4	18.1	16.4
Çin	50.4	50.7	51.3	50.1	49.9	49.8	49.5	49.2
Avrupa Birliği	23.2	20.7	21.2	21.8	21.6	21.8	22.4	23.1
Orta-Yüksek Gelirli	36.7	33.9	35.5	35.4	34.7	34.1	33.7	33.3
OECD	21.4	19.4	19.8	19.9	20.1	20.4	20.7	21.3
Kore Cumhuriyeti	33.0	33.2	35.2	34.5	33.8	34.1	34.5	35.4
Hindistan	33.0	35.1	36.2	33.0	31.5	31.7	31.1	29.8
Malezya	43.8	38.1	39.3	38.8	36.5	34.5	34.3	32.7
Meksika	22.2	21.4	20.9	21.0	21.9	20.8	20.5	20.6
Türkiye	17.3	13.8	14.0	14.9	15.0	14.1	15.8	15.2
Türkiye-Yeni Seri	24.0	21.4	21.3	22.5	22.8	23.2	24.4	24.8

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 3. Seçilmiş Ülkelerin Tasarruf/GSYH Oranları

Kaynak: Dünya Bankası-TÜİK

Tasarruf oranlarının düşüklüğü eski verilere kıyasla daha az göze çarpsa da halen Türkiye'nin tasarruf oranları Orta-Yüksek Gelirli Ülkelerin tasarruf oranlarının altında seyretmektedir. Dolayısıyla 10. Kalkınma Planı döneminde önemli bir amaç olarak benimsenen ve çeşitli politika ve plan metinlerinde öncelikli olarak yer verilen yurtiçi tasarrufların artırılması hedefinin geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarının Gelişimi

Özel tasarrufların büyük kısmını oluşturan ve Hanehalkı Bütçe Anketinden hesaplanan hanehalkı tasarruf oranlarının düşük seyrettiği dikkat çekmektedir. Yeni milli gelir serilerine göre açıklanan hanehalkı tasarruf oranları ile Hanehalkı Bütçe Anketi kullanılarak hesaplanan tasarruf oranları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ulusal hesaplar tanımlı hanehalkı tasarruf oranlarının hesaplanmasında çok sayıda farklı veri kaynağı (Gelir İdaresi Başkanlığı, BDDK, SGK, BKM, Hanehalkı Anketleri, Devlet Mali İstatistikleri Üretim-Harcama-Gelir Yöntemi ile GSYH vb.) kullanılmakta ve sistem bütüncül olarak dengelemektedir. Dünyada da Hanehalkı Araştırmaları (Hanehalkı Bütçe, Gelir Yaşam Koşulları Araştırması gibi) ile Ulusal Hesaplar tanımlı hanehalkı göstergelerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların giderilmesi amacı ile TÜİK’te bir çalışma grubu kurulmuş olup konuya ilişkin araştırmaların devam ettiği belirtilmektedir.

Hanehalkı Bütçe Anketleri kullanılarak hanehalkı tasarrufu hesaplanırken genel olarak kullanılan yöntem hanehalkı kullanılabilir gelirinden tüketim harcamasının çıkarılmasıdır¹. Tasarruf oranı hesaplanırken kullanılan bu klasik yöntemle göre Türkiye’de hanehalkı tasarruf oranları zaman içinde azalmaktadır. 2003 yılında yüzde 17,5 olan hanehalkı tasarruf oranı 2013 yılında yüzde 7,5’e gerilemiştir. Gelişmekte olan birçok ülkede kalkınma süreçlerinin başarıyla devam ettirilebilmesi için gerekli olan yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümenin finansmanında kullanılacak olan yatırımların yurt içi kaynağı birinci tanıma göre hesaplanan tasarruflar olmaktadır. Söz konusu tasarruflar üretken yatırımlara dönüştürülebilecek kaynakları ifade etmektedir. Türkiye’de bu oran gelişmekte olan ülkelere göre düşüktür.

Farklı tasarruf tanımlarının da yapılabilmesi mümkündür.² İkinci tanıma göre hesaplanan tasarruf oranı, eğitim ve sağlık harcamalarının toplam tüketim harcamalarının dışında bırakılmasıyla elde edilen tasarruf oranını ifade etmektedir. Bu tanıma göre söz konusu kalemlere yapılan harcamalar beşeri sermayeye yapılan yatırım olarak

---

¹ Pektaş Erdem B. , Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler, Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanlığı Tezi, 2017.

² TÜİK tarafından hanehalklarına yapılan ankette konut, arsa, dükkân vb. gayrimenkul satın alımları tüketim harcaması kapsamında yer almamaktadır. Söz konusu kalemlere ilişkin kredi ödemeleri de tüketim kapsamında değerlendirilmemektedir. Taşıt ve mal alımları ise anketin yapıldığı dönemde alınmış ise tüketim kapsamında değerlendirilmekte, ancak daha önceden alınan mallar için anket ayında yapılan taksit veya kredi ödemeleri tüketim kapsamı içinde bulunmamaktadır.

değerlendirilmektedir. Üçüncü tanıma göre hesaplanan tasarruf oranları ise dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamaların toplam tüketim kapsamı dışında bırakılmasıyla elde edilmektedir. Son olarak, dördüncü tanımda ise, eğitim, sağlık ve dayanıklı tüketim mallarına yapılan tüm harcamalar toplam tüketimin dışında bırakılmaktadır.

Tablo 2. Farklı Tasarruf Tanımlarına Göre Hanehalkı Tasarruf Oranları (Yüzde)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Tanım (Klasik tanım)	17,5	15,8	9,5	10,5	12,0	8,1	8,9	7,5	7,6	6,6	7,5
2. Tanım (Eğitim ve sağlık harcamaları dâhil)	20,7	19,4	13,4	14,4	19,4	19,4	12,5	17,8	11,5	10,7	11,9
3. Tanım (Dayanıklı tüketim malı dâhil)	28,2	28,3	25,9	26,1	30,0	30,4	24,7	28,9	26,5	26,2	26,7
4. Tanım (Eğitim,sağlık ve dayanıklı tüketim harcamaları dâhil)	31,5	31,8	29,8	30,1	32,8	34,0	28,3	33,2	30,3	30,3	31,0

Kaynak: Pektaş Erdem B. (2017)

Farklı tanımlara göre tasarruf oranları incelendiğinde, hanehalkı tasarruf oranlarındaki düşüşün daha çok dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalardan kaynaklandığı ve dayanıklı tüketim malları içinde ise ulaştırma ve haberleşme harcamalarının tasarruf düşüşünde belirleyici kalemler olduğu görülmektedir. Benzer şekilde eğitim, sağlık ve dayanıklı tüketim mallarının tümünün tüketim kapsamından çıkarıldığı dördüncü tanıma göre hesaplanan tasarruf oranının ise yıllar içinde hemen hemen aynı kaldığı gözlenmektedir.

Tablo 2’deki veriler, görece dayanıklı ürün ve hizmet grupları için (eğitim, beyaz eşya, tatil vb) özel birikim hesaplarının oluşturulması ve bu birikimlerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen harcamalarda ilgili ürünler için geçerli vergilerde indirim ya da vergi iadesi teşvikleri uygulanmasının, hanehalklarını görece dayanıklı ürün ve hizmet grupları için borçlanarak harcama yapmak yerine harcama öncesinde tasarruf yapma davranışına özendirebileceğini göstermektedir. Ayrıca harcama kalemlerine göre yapılacak vergi düzenlemeleriyle de tasarrufların arttırılmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye’de gelir grubu yükseldikçe tasarruf oranının yükseldiği ve toplam hanehalkı tasarrufunun çok büyük bir bölümünün en üst gelir grubundaki hanehalkları tarafından yapıldığı göze çarpmaktadır (Tablo 3). En yüksek yüzde 20’lik gelir grubunun tasarruf oranı, tüm yıllarda yüzde 20’nin üzerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan düşük gelirli

hanehalklarının tasarruf oranı negatif olmakta, bu haneler cari dönemde daha önceki dönemlerde edindikleri birikmiş servetlerinden harcayarak ya da borçlanarak cari gelirlerinin üzerinde harcamada bulunmaktadır. Türkiye’de 2000’li yılların başında en düşük gelirli ilk iki grubun negatif tasarruf yaptığı gözlenirken, son yıllarda üçüncü gelir grubunda da negatif tasarruf oranları görülmesi dikkat çekmektedir. Gelir dağılımını düzeltici politikalarla gelirin arttırılması ve üst gelir grubunun tasarruflarını arttırmaya yönelik teşvik edici mekanizmaların geliştirilmesi toplam tasarruf oranını artıracaktır.

Tablo 3. Yüzde 20’lik Gelir Gruplarına göre Hanehalkı Tasarruf Oranları

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
q1	-20,9	-27,7	-38,1	-25,9	-23,1	-36,2	-40,3	-32,3	-32,2	-23,9	-23,5
q2	-2,8	-2,8	-9,1	-4,1	-4,4	-14,3	-14,8	-14,1	-14,7	-14,1	-10,7
q3	5,8	4,3	-0,6	1,0	3,4	-5,9	-4,7	-3,1	-3,9	-4,4	-4,8
q4	13,0	11,8	9,3	7,4	10,2	5,0	6,8	3,8	4,6	5,0	5,4
q5	32,8	31,9	24,2	24,5	25,6	25,9	26,6	24,3	24,3	21,0	22,1

Kaynak: Pektaş Erdem B. (2017)

Not: Gelir grupları hanelerin yıllık kullanılabilir gelirlerinin en düşükten en yükseğe doğru sıralanıp beş gruba ayrılması ile belirlenmiştir.

Türkiye’de Tasarruf-Yatırım İlişkisi

Gelişme ve büyüme hedeflerimiz dikkate alındığında gerekli yatırım ve dönüşümlerin finansmanı bakımından en güvenilir ve sağlıklı finansman kaynağı olan yurtiçi tasarrufların ve bu tasarrufların yönlendirildikleri yatırım alanları büyük önem taşımaktadır. Yurtiçi tasarrufların artırılması ve oluşturulan tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesi hedefi geçerliliğini ve önceliğini korumaktadır. Bu amaçla yatırımların, önemli bir kısmı rant dayalı ve spekülasyon fiyat hareketlerinden beslenen inşaat yatırımlarından ziyade daha çok özellikle imalat sanayine yönlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 4. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumunun Dağılımı

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İnşaat	51.7	50.3	50.7	52.7	56.5	57.3	54.7
Makine ve teçhizat	39.1	39.8	40.4	37.8	35.3	34.9	37.9
Diğer aktifler	9.2	9.9	8.8	9.5	8.2	7.8	7.5

Kaynak: TÜİK

Yatırımların seyri incelendiğinde toplam yatırımların yarısından fazlasının inşaat sektörüne gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte son dönemde yaşanan inşaat sektöründeki bu hızlı büyümenin ilerleyen dönemlerde de aynı oranda süreceğinin garantisi yoktur. Olası bir gerilemede ve bu sektördeki yatırımları artıran fiyat oluşumlarında yaşanacak bir değişimde yatırım amaçlı gayrimenkul edinmeye odaklı tasarruf davranışında da bir gevşeme olacak ve tasarrufların seviyesi bundan önemli ölçüde etkilenecektir. Bu yüzden uzun dönemli tasarruf eğiliminin artırılmasına ve oluşan tasarrufların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı üretken yatırımlara yönlendirilmesine yönelik politikalar, eylem ve tedbirler önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ikinci konuta ve arsa sahipliğine ilişkin vergi düzenlemelerinin gözden geçirilmesi ve ikinci konut alımında kullanılan kredilerde KKDF ve BSMV istisnası uygulaması kaldırılması faydalı olacaktır.

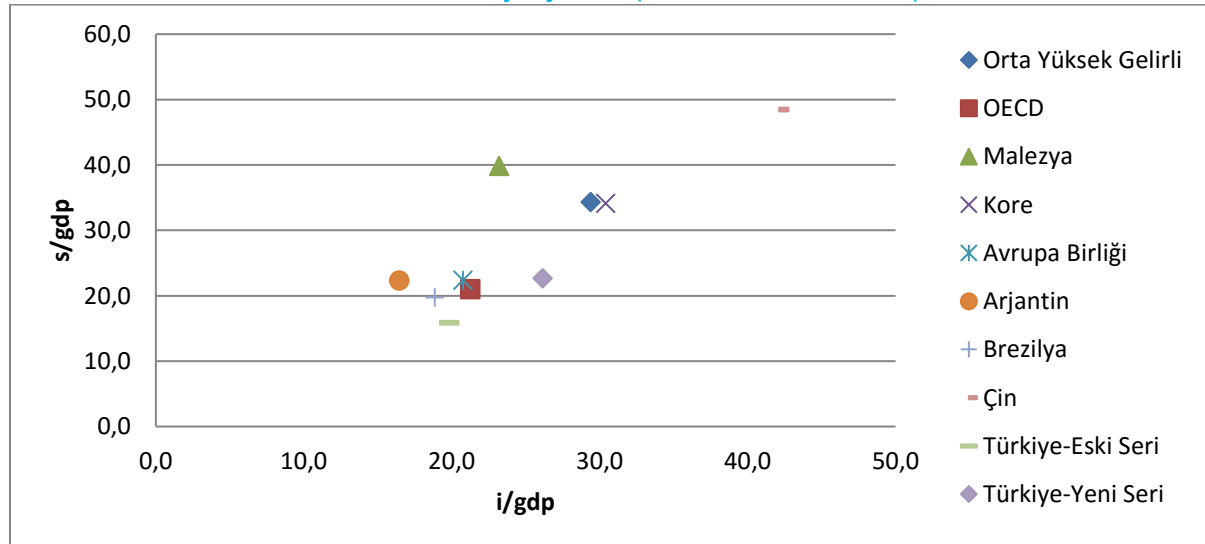
İktisat teorisine göre, yatırımcıların uluslararası coğrafyada yatırımın getirisinin en yüksek olduğu yerde kolaylıkla yatırım yapabildikleri varsayımı altında, birim yatırım başına getirilerin ülkeler arasında birbirlerine yakınsaması beklenmektedir. Bu durumun geçerli olması halinde, ülke ekonomileri için tasarruflar ve yatırımlar arasında kısa vadeli istatistiksel bir ilişkinin olmaması gerekir. Ancak, verilerin aksini göstermesi bu alandaki tartışmayı başlatan yazarlara atıfla Feldstein-Horioka bilmececi olarak adlandırılmaktadır.

Uluslararası veriler ile yapılan analizler yurtiçi tasarrufla yatırım arasında pozitif ilişkiye işaret etmektedir. Ancak, tasarruf ve yatırım arasındaki yakın ilişki (Feldstein-Horioka bilmecesi³⁾) gelişmiş ülkelerde artık gözlemlenmemektedir. Bununla beraber, gelişmekte olan ülkelerde ise yatırım-tasarruf ilişkisi, öncesine kıyasla bir nebze zayıflamış olsa da, halen gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yurtiçi tasarruflar ile yatırımlar arasında yakın bir ilişki söz konusu olup yurtiçi tasarrufları artırmaya yönelik politikalar toplam yatırım ve dolayısıyla büyümeyi de etkileyebilecektir.

Türkiye’de tasarruf ve yatırımlar arasındaki korelasyonun yüksekliğini koruduğu görülmektedir. Söz konusu ilişki, yeni seride 1998-2015 yılları için 0,68 olarak hesaplanmıştır. Tasarruflar, yatırımların en önemli finansman kaynağıdır. Türkiye, Orta-Yüksek Gelirli Ülkelerin tasarruf-yatırım oranlarına ulaşmak için tasarruf ve yatırımlarını artırmalıdır.

Grafik 4. Tasarruf-Yatırım Oranları Karşılaştırma (2002-2015 Ortalama)

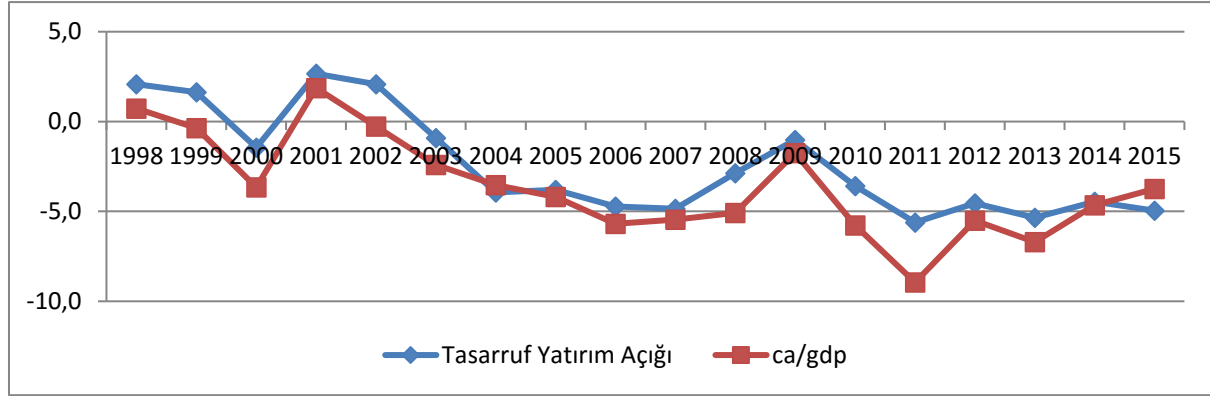
Kaynak: TÜİK, Kalkınma Bakanlığı ve Dünya Bankası

Orta yüksek gelirli ülkelerle (OYGÜ) kıyaslandığında, Türkiye’nin yatırımlarda söz konusu ülke grubuna yakın seyrettiği (OYGÜ: yüzde 29,4; Türkiye: yüzde 26,1) ancak tasarruflarda daha çok geride kaldığı göze çarpmaktadır (OYGÜ: yüzde 34,3; Türkiye: yüzde 22,7). Daha öncede belirtildiği üzere yatırımların miktarı kadar hangi alanlara yönlendirildiği de önem taşımaktadır.

³ Feldstein-Horioka’nın çalışmasında, gelişmiş ülkelerde yurt içi tasarruflar ile yurt içi yatırımlar arasındaki ilişki ulusal sermaye hareketliliğinin derecesi göz önünde bulundurularak incelenmiştir. 16 sanayileşmiş OECD ülkesi için yapılan analizde, yurt içi tasarruflar ile yatırımlar arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 5. Tasarruf-Yatırım Açığı ile Cari Açık İlişkisi

Kaynak: TÜİK, TCMB

Türkiye’de tasarruf-yatırım açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin yıllar itibarıyla seyri Grafik 5’te ele alınmıştır. Tasarruf-yatırım açığının 2011 yılı ve sonrasında yatay seyrettiği, cari açığın ise düşen petrol fiyatlarına paralel olarak azaldığı görülmektedir. Böylelikle 2011 yılında iki seri arasında açılan fark son yıllarda kapanmıştır.⁴

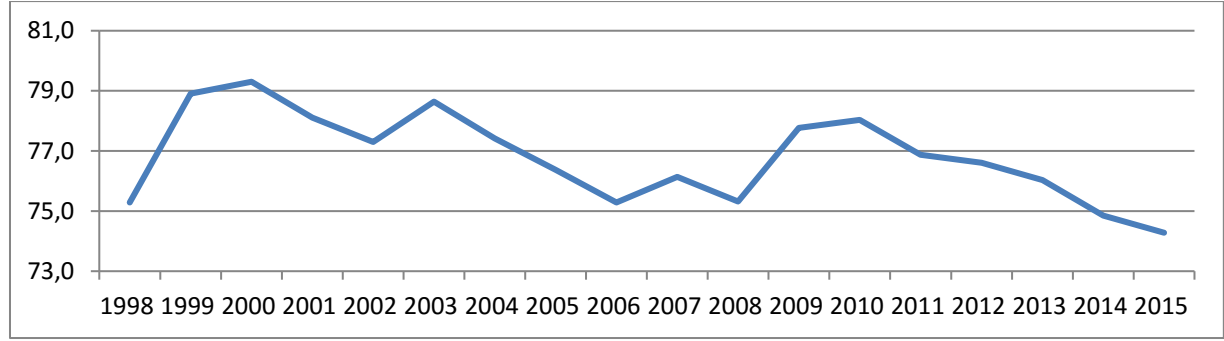
⁴ Tasarruf-yatırım açığı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de Tüketimin Gelişimi

Tasarruf gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Dolayısıyla tüketimin seyri tasarrufları anlamak açısından önemlidir. Türkiye’de toplam tüketimin gelişimine bakıldığında 2010 yılından sonra GSYH’ya oran olarak düştüğü görülmektedir.

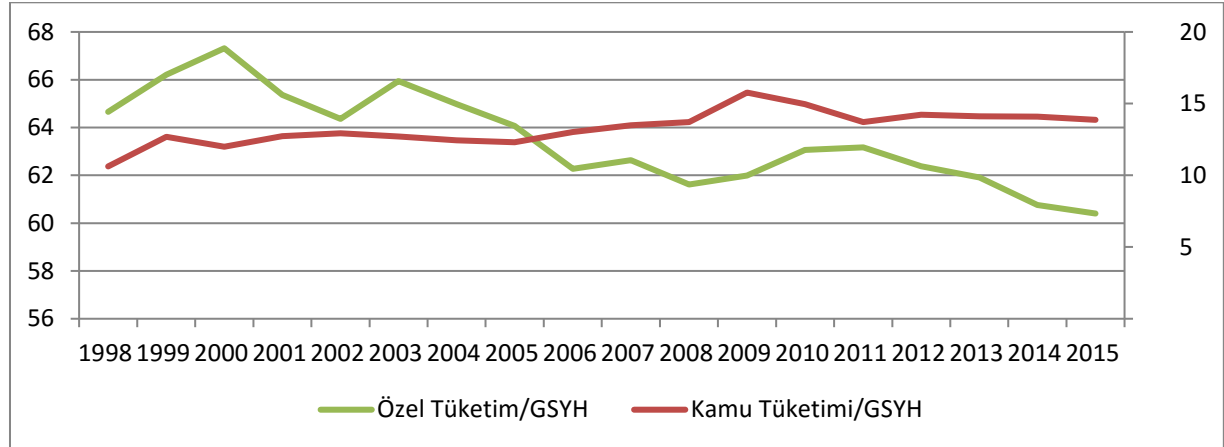
Grafik 6. Toplam Tüketim / GSYH

Kaynak: TÜİK

Tüketimin kamu-özel sektör ayırımına bakıldığında, kamu tüketiminin GSYH içindeki payının son dönemde yatay seyrettiği, özel tüketimin payının ise bir miktar azaldığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla toplam tüketimdeki azalışın özel sektör kaynaklı olduğu görülmektedir.

Grafik 7. Kamu-Özel Tüketim/GSYH

Kaynak: TÜİK

2000’li yılların başında toplam tüketimin payının diğer yıllara göre görece yüksek olmasının nedenleri arasında tüketici kredisine erişiminin ve tüketici kredileri kapsamında yer alan kredi kartı kullanımının artması yer almaktadır.⁵ Türkiye’de tüketici kredilerinin toplam

⁵ Tüketici kredileri konut, taşıt, ihtiyaç, diğer tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarının toplamından oluşmaktadır. Konut kredisi konut edinmek, taşıt kredisi kişisel kullanım amacıyla alınan taşıtları edinmek amacıyla kullanılmaktadır. İhtiyaç kredisi ise dayanıklı tüketim malları, yarı dayanıklı tüketim malları ile evlilik, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçların karşılanması

krediler içindeki oranı 2002-2007 döneminde hızlı bir artış göstermiş ve yüzde 13,4'ten yüzde 33,3'e yükselmiştir. 2008 küresel finansal krizin etkisiyle bir miktar gerileyen söz konusu oran kriz sonrasında tekrar bir miktar artmış ve 2012 yılında en yüksek seviyesi olan 33,5'e yükselmiştir. Tüketici kredileri içinde ise konut ve ihtiyaç kredilerinin payındaki artış dikkat çekmektedir (Tablo 5 ve Tablo 6). Taşıt kredileri ve bireysel kredi kartının payları ise bir miktar gerilemiştir. Ancak burada tüketici kredileri kullanımı arasında geçişkenliklerin olabileceği hususuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Konut kredisi ile taşıt kredisi kullanımı yerine zaman zaman ihtiyaç kredisi kullanılabilir. Benzer şekilde, kredi kartı kullanımına ilişkin getirilen sınırlamalara karşı ihtiyaç kredilerine yönelim olabilmektedir.

Tablo 5. Tüketici Kredilerinin ve Ticari Kredilerin Toplam Krediler İçerisindeki Payları (Yüzde)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ticari Krediler	86.6	80.7	73.4	70.1	68.4	66.7	68.1	66.9	67.2	67.2	66.5	68.3	71.3	74.1	75.8
Tüketici Kredileri	13.4	19.3	26.6	29.9	31.6	33.3	31.9	33.1	32.8	32.8	33.5	31.7	28.7	25.9	24.2

Kaynak: BDDK

Tablo 6. Tüketici Kredisinin Türlerinin Dağılımı (Yüzde)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Konut	7,0	6.1	9.9	27.9	33.8	34.2	33.2	34.5	35.2	33.3	32.4	33.2	35.3	37.3	39.0
Taşıt	8,2	13.9	15.9	13.8	9.6	6.5	4.7	3.4	3.3	3.3	3.0	2.6	1.9	1.7	1.6
İhtiyaç	19,3	25.4	22.3	21.4	25.4	30.8	33.1	33.9	36.3	38.6	37.7	39.0	41.9	40.6	39.8
Bireysel Kredi Kartı	65,5	54.6	51.9	36.9	31.2	28.5	29.0	28.2	25.2	24.8	26.9	25.2	20.8	20.4	19.6

Kaynak: BDDK

Kriz sonrası dönemden itibaren makro ihtiyati tedbirler yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanmış ve alınan tedbirlerin etkisiyle tüketici kredilerinin toplam krediler içindeki payı 2016 yılında yüzde 24,2'ye gerilemiştir. Türkiye'de bu dönemde uygulamaya konulan kredi düzenlemelerine ve etkilerine Kutu 1'de detaylı bir şekilde yer verilmektedir. İlgili dönemde tüketici kredilerindeki hızlı büyümeyi yavaşlatarak tasarruf oranlarını artırmak amacıyla tüketici kredilerine yönelik uygulanan makro ihtiyati politikalar (kredi kartlarının asgari ödeme oranlarının artırılması, kredi kartı limitlerinin gelirle ilişkilendirilerek sınırlandırılması, taksitlendirme süresinin sınırlandırılması, kredi kartlarının belirli durumlarda kullanıma kapatılması, konut dışındaki tüketici kredilerinin vadelerinin sınırlandırılması,

konut ve taşıt kredileri için kredi/değer oranının getirilmesi, kredi kartları ve tüketici kredileri için risk ağırlıklarının artırılması vb.) toplam tüketimin GSYH içindeki payının azalmasında etkili unsur olmuştur.

Kutu 1: Kredi Düzenlemelerinin Etkileri

Ülkemizde 2008 küresel krizi sonrasında düşen faiz oranlarıyla birlikte kredi kullanmak daha ucuz hale gelirken bankacılık sisteminde 2001 krizinden sonra yapılan düzenlemelerle beraber finansal derinlik artmış ve kredi kullanmak daha kolay hale gelmiştir. Bu ucuzluk ve kolaylık beraberinde bazı problemleri de doğurmuş ve artan tahsili gecikmiş alacakların sosyal ve iktisadi problemlere yol açma potansiyeli kendini belli etmiştir. Bunun üzerine tüketici kredilerinin tüm çeşitlerinde zaman içerisinde çeşitli önlemler alınmıştır.

Kredi kartları, 22 Mart 2008’de uygulanmaya başlanan risk ağırlıklarının artırılmasına yönelik düzenleme ile makro ihtiyati politikaların ilk uygulandığı kredi türüdür. 2011 yılında konut ve taşıt dışındaki kredi türlerine, 2013 yılında ise taşıt kredilerine ilişkin risk ağırlıkları artırılmıştır. Buna ek olarak, Aralık 2010 tarihinden itibaren uygulanmak ve her altı ayda bir kademeli olarak artırılmak suretiyle Ocak 2015’te tamamlanacak olan kredi kartı asgari ödeme oranlarının artırılmasına yönelik ihtiyati tedbirler alınmıştır. 8 Ekim 2013 tarihinde yapılan düzenleme ile gerçek kişiler için kredi kartı limitleri kişinin aylık gelirine endekslenmiştir. Bu bağlamda;

- İlk defa kredi kartı sahibi olacak bir gerçek kişinin tüm kart çıkaran kuruluşlardan temin ettiği kredi kartları için tanınacak toplam kredi kartı limiti, ilk yıl için, ilgilinin aylık ortalama net gelirinin iki katını, ikinci ve sonraki yıllar için ise dört katını aşamaz.
- Bir takvim yılı içinde asgari ödeme tutarı; toplam üç kez ödenmeyen kredi kartları nakit kullanımına, üst üste üç kez ödenmeyen kredi kartları nakit kullanımı ile mal ve hizmet alımına kapatılır.
- Söz konusu kredi kartlarının limitleri dönem borcunun tamamının ödenmesine kadar arttırılamaz ve bu tür kartlar nakit kullanımına veya kullanıma kapalı tutulur.

Kredi kartlarının belirli durumlarda limit artırımına ve nakit kullanıma kapatılmasını içeren düzenlemeler ise 17 Haziran 2011’de ve ardından risk ağırlıklarının artırılması ve kredi kartlarının artırımlı genel karşılığa tabi tutulması da dahil olmak üzere birçok düzenlemenin aynı anda yapıldığı 8 Ekim 2013 tarihinde ağırlaştırılarak uygulamaya konulmuştur. Kredi/gelir oranı olarak bilinen sınırlamaya benzer bir düzenleme olan kredi kartı limitlerinin gelirle ilişkilendirilerek sınırlandırılması düzenlemesi de aynı tarihte uygulamaya konulmuştur.

2014 yılı Şubat ayında yürürlüğe giren kredi kartları ile gerçekleştirilecek mal ve hizmet alımları ile nakit çekimlerinde taksitlendirme süresinin sınırlandırılması kredi kartı harcamaları üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu bağlamda bazı istisnalar hariç kredi kartlarında maksimum taksit sayısı 9 olarak belirlenmiştir.

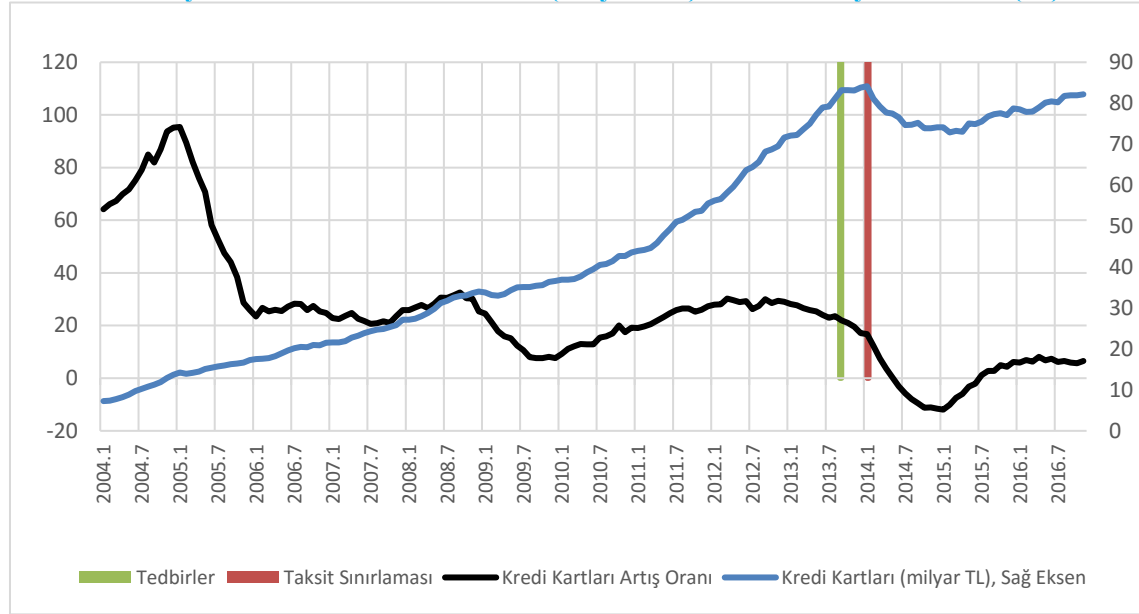
2015 yılı Kasım ayında yapılan düzenleme ile kuyumculuk gibi bazı sektörler için taksit kısıtları hafifletilirken beyaz eşya ve mobilya gibi bazı sektörlerde taksit limiti 9’dan 12’ye çıkarılmıştır. 2016 yılı Eylül

ayında uygulamaya konan son düzenleme ile birlikte genel taksit limiti 12'ye çıkarılmış, diğer sektörlerde ise kademeli bir farklılaşmaya gidilmiştir.

Grafik 1'de görüldüğü gibi kredi kartları için 2011, 2013 ve özellikle 2014 Şubat'ta getirilen ve yukarıdaki kısımda açıklanan çeşitli kısıtlamalar kredi kartı harcamaları üzerinde ciddi bir etki oluşturmuştur. 2014 yılı Şubat ayı sonrasında kredi kartı artış oranları düşüş trendine girmiş ve 2014'ün ikinci yarısı ile 2015'in birinci yarısında kredi kartı harcamalarında düşüş yaşanmıştır.

Grafik 1. Bireysel Kredi Kart Harcamaları(milyar TL) ve Yıllık Büyüme Oranı (%)

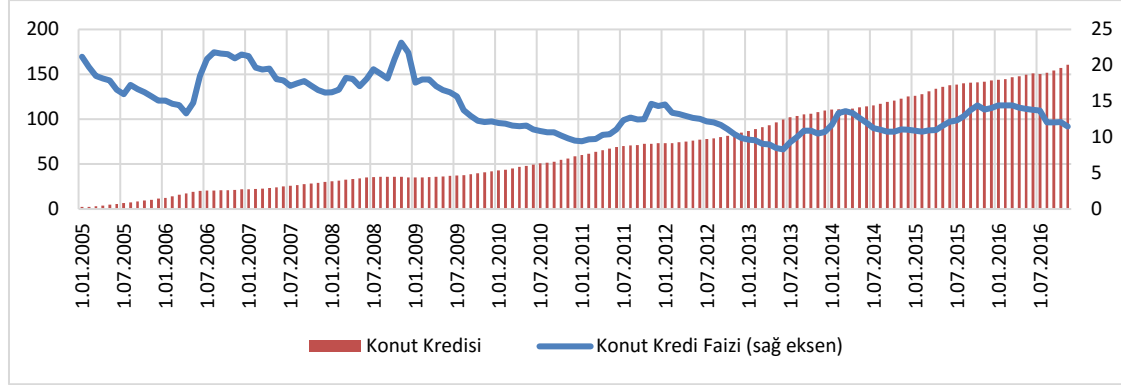

Makro ihtiyati tedbirlerden biri olan kredi-değer oranı kısıtlamalarında konut sektörüne ilişkin ilk kısıtlama 2011 yılı Ocak ayında uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenlemeye göre tüketicilere konut edinmeleri amacıyla kullanılacak kredilerde, taşıt kredileri hariç konut teminatlı kredilerde ve yapılacak finansal kiralama işlemlerinde, kredi tutarının teminat olarak alınan konutun değerine oranının yüzde 75'i aşamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Düzenleme öncesi hızlı bir artış trendine giren konut kredileri 2010 yılında yüzde 39,9 oranında artmıştır. Düzenlemenin ve aynı dönemde faiz oranlarında gözlemlenen yükselişin de etkisiyle konut kredilerindeki ortalama büyüme 2011-2016 dönemindeki % 17,2 olmuştur. 2016 yılı Eylül ayında yapılan son düzenleme ile konut kredilerinde kredi/değer oranı üst limiti % 80'e yükseltilmiştir. 2015 Ağustos-2016 Ağustos döneminde reel olarak düşüş gösteren konut kredilerinin bu değişiklik ile bir miktar toparlanması hedeflenmektedir.

Grafik 2. Konut Kredileri ve Faiz Oranı (milyar TL, %)

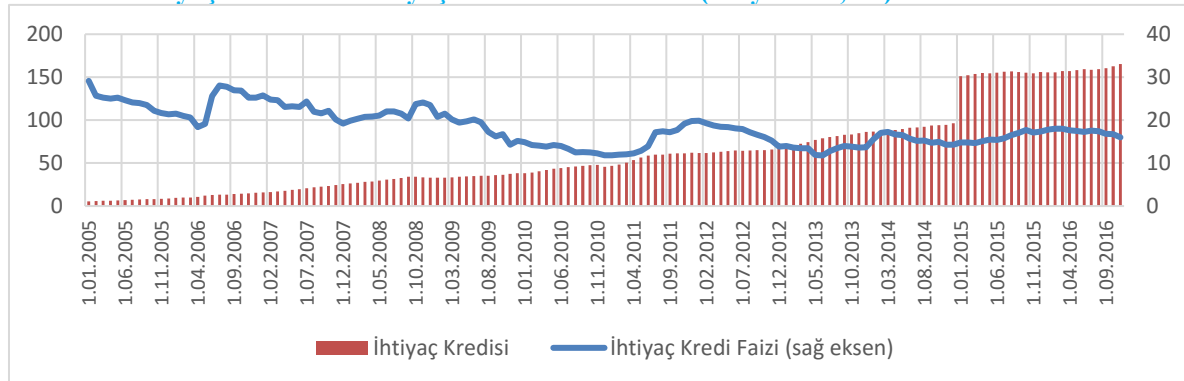

Kredi-değer oranı kısıtlamalarından bir diğeri de 2014 yılı Şubat ayında taşıtlarda gerçekleşmiştir. Bu düzenlemeye göre taşıt kredilerinde kredi tutarının taşıtın değerine oranı taşıtın nihai fatura değeri elli bin Türk Lirası ve altında olanlar için yüzde 70'i aşamaz. Bu oran, nihai fatura değeri elli bin Türk Lirasını aşan binek araçlarda, bedelin elli bin Türk Lirasına kadar olan kısmı için yüzde 70, elli bin Türk Lirasının üstünde olan kısım için yüzde 50 olarak uygulanır.

Diğer tüketici kredilerine yönelik alınan makro ihtiyati önlemler Haziran 2011'de uygulanan risk ağırlıkları ve karşılıkların artırımı ile Aralık 2013'te uygulamaya konan vade sınırlamasına ilişkin düzenlemelerden oluşmaktadır. 2015 yılı Ocak ayında ihtiyaç kredilerinde 55 milyar TL'lik bir artış yaşanmıştır (Grafik 3). Bunun en önemli nedeni kredi kartlarına getirilen taksit sınırlamasının ihtiyaç kredilerine olan ilgiyi önemli ölçüde artırmasıdır. Taksit sınırlamasının uygulamaya konulduğu 1 Şubat 2014'ten, 1 Şubat 2015'e kadar geçen 1 yıllık süre zarfında kullanılan ihtiyaç kredisi miktarı yüzde 75,3'lük artış göstermiştir.

Aynı dönemde takipteki kredi oranındaki artış ise yüzde 46,5 olarak gerçekleşmiştir. Takipteki kredi oranındaki ciddi artışta hem kredi kartlarında taksitlendirmeye gelen kısıtlamalar, hem de ihtiyaç kredilerinde vadenin 36 ay ile sınırlandırılması etkili olmuştur.

Grafik 3. İhtiyaç Kredisi ve İhtiyaç Kredisi Faiz Oranı (milyar TL, %)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Sezai ATA tarafından hazırlanan kurum içi rapor

Türkiye'de toplam tüketimin GSYH içerisindeki payının 2016 yılında Çin, Çek Cumhuriyeti, Hindistan, Endonezya'dan yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Toplam Tüketim/GSYH Uluslararası Karşılaştırma

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Arjantin	73.6	75.4	75.2	75.1	75.0	75.8	78.8	78.8	79.0	80.3	81.9	81.0	84.0
Brezilya	80.9	78.7	79.4	79.5	78.8	78.6	81.6	79.2	79.0	79.9	80.6	81.9	83.6
Çin	56.4	53.8	52.5	50.3	49.3	49.6	49.3	48.7	49.9	50.1	50.2	50.5	50.8
Çek Cum.	72.0	69.8	68.5	67.2	65.4	66.7	69.6	69.7	69.2	69.0	69.6	67.8	66.5
Yunanistan	83.7	83.2	86.2	84.4	85.4	88.1	91.4	91.6	91.7	91.6	91.2	90.6	90.0
Hindistan	74.5	69.3	68.5	67.3	61.7	67.0	64.9	63.8	67.0	68.5	68.3	68.9	70.2
Meksika	79.6	79.1	79.2	77.7	78.2	77.8	78.6	79.1	79.0	78.1	79.2	79.5	79.4
Portekiz	83.3	84.1	85.4	85.0	84.6	86.1	86.1	86.5	85.7	84.8	84.4	84.5	84.0
Türkiye- Yeni Seri	78.6	77.4	76.4	75.3	76.1	75.3	77.8	78.0	76.9	76.6	76.0	74.9	74.3
ABD	82.7	82.5	82.3	82.2	82.6	84.1	85.2	85.0	85.2	84.2	83.2	82.9	82.5
İngiltere	84.6	85.2	85.0	84.5	84.1	85.6	87.5	86.7	85.8	86.1	85.5	84.6	84.5
Endonezya	67.1	71.3	70.8	69.2	71.0	71.1	66.2	65.2	64.5	65.3	67.0	66.2	65.2
Şili	75.1	71.7	69.9	66.0	66.9	72.1	72.1	71.3	73.1	74.7	76.3	76.9	77.9
Polonya	83.8	82.5	81.2	80.4	78.3	80.4	80.3	80.7	79.5	79.4	79.1	78.2	76.5

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye'nin hanehalkı tüketimi/GSYH oranının Orta-Yüksek Gelirli Ülkelerden yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Hanehalkı Tüketimi/GSYH Uluslararası Karşılaştırma

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avrupa Birliği	57.6	57.3	57.4	56.9	56.3	56.6	57.5	57.3	57.1	57.4	57.2	56.8	56.3
Orta Gelirli	55.8	54.5	53.8	52.3	52.1	52.2	53.3	52.3	52.7	53.3	53.7	54.0	54.3
Orta-Yüksek Gelirli	52.9	51.7	50.7	49.2	49.2	48.9	50.7	49.7	49.8	50.2	50.5	50.9	50.9
Arjantin	62.2	64.3	63.1	62.8	62.0	62.2	63.0	63.7	63.4	63.8	65.1	64.2	65.7
Brezilya	61.8	60.2	60.5	60.4	59.9	59.7	62.0	60.2	60.3	61.4	61.6	62.4	63.4
Çin	41.7	39.9	38.5	36.4	35.8	36.5	36.2	35.9	36.7	36.6	36.6	37.2	37.0
Çek Cum.	50.2	49.1	48.1	47.2	46.3	47.7	48.9	49.2	49.1	49.2	49.4	48.1	47.0
Yunanistan	64.8	64.0	66.2	64.2	64.8	67.4	68.1	69.4	69.9	69.9	70.8	70.3	69.9
Hindistan	63.1	58.4	57.6	57.0	51.7	56.4	53.3	52.7	55.9	57.8	58.1	58.0	59.6
Meksika	68.2	68.4	68.5	67.2	67.6	67.0	66.6	67.5	67.4	66.2	67.0	67.3	67.1
Portekiz	63.1	63.5	64.4	64.5	64.8	66.2	64.7	65.8	65.8	66.3	65.3	65.9	65.9
Türkiye- Yeni Seri	65.9	65.0	64.1	62.3	62.6	61.6	62.0	63.1	63.2	62.4	61.9	60.8	60.4
ABD	67.5	67.3	67.2	67.1	67.3	68.0	68.3	68.2	68.9	68.4	68.1	68.2	68.1
İngiltere	65.9	65.9	65.5	64.8	64.7	65.3	65.7	65.2	64.9	65.4	65.5	64.9	65.1
Endonezya	58.9	62.9	62.7	60.6	62.7	62.7	56.6	56.2	55.5	56.1	57.4	56.8	55.4
Şili	63.8	60.9	59.4	56.0	56.6	60.8	59.5	59.0	61.0	62.5	63.8	63.9	64.5
Polonya	64.9	64.2	62.9	61.9	60.2	61.8	61.6	61.6	61.5	61.5	60.9	60.0	58.5

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye’de Hanehalkı Tüketiminin Gelişimi

Hanehalkı tasarruf oranlarındaki düşüşün temel kaynağı olan tüketim artışlarının hangi kalemlerden kaynaklandığını tespit etmek, tasarrufların artırılmasına yönelik oluşturulacak politikaların belirlenmesi açısından faydalı bilgiler sağlayacaktır. 2003-2015 yılları arasında hanehalkı tüketim harcamalarının türlerine göre dağılımı Tablo 9’da yer almaktadır.

Hanehalkı tüketim harcamalarının yarısından fazlası zorunlu harcamalar olarak nitelendirilen gıda, alkolsüz içecekler, giyim, ayakkabı ile konut ve kira kalemlerinden oluşmaktadır. Alkollü içecekler, sigara, tütün, mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri kalemlerinin zorunlu harcamalara eklenmesiyle oluşan mal ağırlıklı harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payının yıllar itibarıyla azaldığı gözlenmektedir. 2003 yılında mal ağırlıklı harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payı yüzde 71,9 iken, 2014 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 60,6’ya gerilemiştir. Söz konusu harcamaların payında 2015 yılında bir miktar artış gözlenmiş olup bu harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payı 61,7 olarak gerçekleşmiştir. Mal ağırlıklı harcamalar içinde payı en fazla azalan kalem gıda ve alkolsüz içecekler kalemidir. 2015 yılında payı bir miktar artsa da yıllar içerisinde konut ve kira harcamaları payında bir miktar gerileme gözlenmektedir. İlgili dönemde hanehalklarına sağlanan tüketici kredisi içinde yer alan konut kredisi miktarında görülen artışların etkisiyle artan ev sahipliğinin kira harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payının gerilemesine neden olduğu düşünülmektedir. Nitekim konut satış ve konut kredi verileri incelendiğinde yıllar itibarıyla konut arzında ve konut kredisi miktarında artış meydana geldiği görülmektedir. Gıda ve alkolsüz içecekler ile konut ve kira harcamaları kalemlerinin yanında giyim ve ayakkabı harcamaları kaleminin de toplam tüketim harcamaları içindeki payı sınırlı bir miktarda gerilemiştir. Ancak toplam tüketim içinde en yüksek paya sahip iki kalem, gıda ve alkolsüz içecekler ile konut ve kira harcamaları kalemleri olmaya devam etmektedir.

Sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğlence, kültür, eğitim hizmetleri, lokanta, oteller ile çeşitli mal ve hizmetler kalemlerini içeren hizmet ağırlıklı harcamaların toplam tüketim içindeki payının ise yıllar itibarıyla arttığı gözlenmektedir. 2003 yılında hizmet ağırlıklı harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payı yüzde 28,1 iken, 2015 yılında söz

konusu oran yüzde 38,3 olarak gerçekleşmiştir. Hizmet ağırlıklı harcamalar içinde yüksek oranlardaki artışıyla ulaştırma harcamaları dikkat çekmektedir. Ulaştırma harcamalarının 2003 yılında toplam hanehalkı tüketim harcamaları içindeki payı yüzde 9,8 iken 2015 yılında ilgili oran yüzde 17,0 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Ayrıca bireysel kredi kartı harcamaları içinde de en yüksek paya sahip kalem söz konusu harcamalar olmaktadır. Bireysel kredi kartı harcamalarının dağılımı Ek Tablo 1’de yer almaktadır. Ulaştırma harcamalarının alt kalemleri incelendiğinde, bu artışta en yüksek payın araç satın alımına ait olduğu görülmektedir. Araç satın alımının toplam tüketim harcamaları içindeki payı ilgili dönemde yüzde 2,5’ten yüzde 8,3’e yükselmiştir. Araç satın alımı kalemi ulaştırma harcamaları içinde en yüksek paya sahip olduğundan (2015 yılında yüzde 49), bu kalem için yapılan harcamalardaki artış ulaştırma harcamalarının toplam tüketim içindeki payını önemli derecede artırmaktadır. Ulaştırma harcamalarının alt kalemlerinin toplam tüketim içinden aldığı paylar Ek Tablo 2’de yer almaktadır. Motorlu taşıt istatistikleri de bu artışı desteklemektedir. Motorlu kara taşıtlarına ilişkin veriler incelendiğinde, motorlu kara taşıt sayısının yıllar itibarıyla arttığı ve 2004 yılında 10.2 olan motorlu kara taşıt sayısının 2015’te yaklaşık 2 kat arttığı ve 19.9 milyona yükseldiği görülmektedir.⁶ Hizmet ağırlıklı harcamalar içinde lokanta ve otellere ilişkin yapılan harcamalardaki artış da dikkat çekmektedir. Büyükşehirlerde artan AVM ve restoranlar ile insanların gidebilecekleri tatil seçeneklerinin artmasının bu artışta etkili olduğu değerlendirilmektedir.⁷

Tablo 9. Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Türlerine göre Dağılımı (2003-2015) (Yüzde, Pay)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gıda ve alkolsüz içecekler	27,5	26,4	24,9	24,8	23,6	22,6	23,0	21,9	20,7	19,6	19,9	19,7	20.2
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4,1	4,3	4,1	4,1	4,3	3,8	4,1	4,5	4,1	4,2	4,2	4,2	4.2
Giyim ve ayakkabı	6,2	6,5	6,2	5,9	5,9	5,4	5,1	5,1	5,2	5,4	5,3	5,1	5.2
Konut ve kira	28,3	27,0	25,9	27,2	28,9	29,1	28,2	27,1	25,8	25,8	25,0	24,8	26.0
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	5,7	6,6	6,8	6,2	5,9	5,8	6,2	6,3	6,4	6,7	6,6	6,8	6.1

⁶ TÜİK, Motorlu Kara Taşıtları İstatistikleri, 2015

⁷ Pektaş Erdem B. , Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler, Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanlığı Tezi, 2017.

Sağlık	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	1,9	1,9	2,1	1,9	1,8	2,1	2,1	2.0
Ulaştırma	9,8	9,5	12,6	13,1	11,1	14,1	13,6	15,1	17,2	17,2	17,4	17,8	17.0
Haberleşme	4,3	4,5	4,3	4,2	4,5	4,4	4,2	4,1	4,0	3,9	4,0	3,7	3.7
Eğlence ve kültür	2,2	2,5	2,5	2,2	2,1	2,5	2,6	2,8	2,7	3,2	3,1	3,0	2.9
Eğitim hizmetleri	2,0	2,1	1,9	2,1	2,5	2,0	1,9	2,0	2,0	2,3	2,4	2,4	2.2
Lokanta ve oteller	4,1	4,5	4,4	4,2	4,5	4,4	5,2	5,4	5,7	5,8	5,9	6,0	6.4
Çeşitli mal ve hizmetler	3,5	3,9	4,1	4,0	4,2	4,1	4,0	3,7	4,3	4,2	4,3	4,3	4.3
Zorunlu harcamalar	62,0	59,9	57,0	57,8	58,5	57,1	56,3	54,0	51,7	50,8	50,1	49,6	51.4
Mal ağırlıklı harcamalar	71,9	70,9	67,9	68,1	68,7	66,7	66,6	64,8	62,2	61,6	60,9	60,6	61.7
Hizmet ağırlıklı harcamalar	28,1	29,1	32,1	31,9	31,3	33,3	33,4	35,3	37,8	38,4	39,1	39,4	38.3
Toplam tüketim harcaması	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Tüketim Harcamaları İstatistikleri

Not 1: TÜİK tarafından 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

Not 2: TÜİK tarafından 2014 yılında örneklem tasarımı yeni idari bölünüş temel alınmıştır.

Yıllar içinde hanehalkı tüketim harcama kalıplarında gözlenen değişiklikler, gelir grupları arasında da görülmektedir. Harcama kalıplarında meydana gelen değişimin gözlenebilmesi için gelire göre sıralı yüzde 20'lik grupların 2003 ve 2015 yılları arasındaki tüketim harcamalarının türlerine göre dağılımı karşılaştırılmaktadır. Söz konusu karşılaştırma Tablo 10'da yer almaktadır.

Tüm gelir gruplarında farklı düzeylerde de olsa yıllar itibarıyla mal ağırlıklı harcamaların payı azalırken, hizmet ağırlıklı harcamaların payı artmaktadır. Tüm gelir gruplarında toplam hanehalkı tüketim harcamaları içinde payı en fazla artan kalem ulaştırma harcamaları olmuştur. 2003 yılı ile 2015 yılı karşılaştırıldığında, en alt yüzde 20'lik gelir grubunda söz konusu harcamaların payı 4 puan artarken; en üst yüzde 20'lik gelir grubunda 6,7 puan artış gözlenmektedir. Üçüncü ve dördüncü gelir gruplarında artışlar daha da fazla olmaktadır. Ulaştırma harcamalarında görülen artışın tüm gelir gruplarında olması motorlu taşıt alımlarıyla ilgili tüketim kalıbında meydana gelen değişimin tüm gelir gruplarına yansdığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Gelir grubu yükseldikçe toplam tüketim içinde zorunlu harcamaların ve mal ağırlıklı harcamaların payı azalmakta, hizmet ağırlıklı harcamalarının payı artmaktadır (Tablo 10).

2015 yılında, en alt yüzde 20'lik gelir grubu toplam tüketim harcamalarının yüzde 66,5'ini zorunlu harcamalara ayırırken; en üst yüzde 20'lik gelir dilimi yüzde 43,5'ini zorunlu harcamalarına ayırmaktadır. Hizmet harcamalarının payı ise, en alt yüzde 20'lik gelir grubunda yüzde 20,8 iken en üst yüzde 20'lik gelir grubunda yüzde 47,1 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Örneğin, eğlence, kültür, lokanta ve otel harcamalarının en alt yüzde 20'lik gelir grubu için 2015 yılında toplam hanehalkı tüketim harcamaları içinden aldığı pay yüzde 5,9 iken; en üst yüzde 20'lik gelir grubunda bu oran ortalama yüzde 11,3'tür. Benzer şekilde, eğitim ve ulaştırma harcamalarının toplam tüketim içinden aldığı pay da gelir seviyesi birlikte artmaktadır. 2015 yılında en alt yüzde 20'lik gelir grubu eğitim ve ulaştırma harcamalarına sırasıyla yüzde 0,4 ve 8,2'lik bir pay ayırırken; en üst 20'lik gelir grubu söz konusu kalemlere sırasıyla yüzde 3,9 ve 21'lik bir pay ayırmaktadır. Gelir seviyesi arttıkça motorlu taşıt kullanımının arttığı ve eğitim için özel okul ve dershanenin daha çok tercih edildiği ve bu sonuçta söz konusu tercihlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 10. Gelir Gruplarında Tüketim Harcamalarının Türlerine göre Dağılımı (Yüzde, Pay)

	2003					2015				
	q1	q2	q3	q4	q5	q1	q2	q3	q4	q5
Gıda ve alkolsüz içecekler	40,6	35,9	32,3	28,1	19,5	30.2	26.3	22.6	20.5	14.6
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	5,3	4,9	4,7	4,5	3,2	5.0	4.8	5.0	4.6	3.2
Giyim ve ayakkabı	4,6	5,6	5,7	6,4	6,9	4.3	4.6	5.0	5.3	5.6
Konut ve kira	29,7	30,2	29,7	28,6	26,6	32.0	29.6	27.2	25.5	23.3
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	4,1	4,8	5,6	6,1	6,2	5.7	6.2	5.9	6.3	6.2
Sağlık	2,3	2,1	2,3	1,8	2,4	2.0	2.1	1.6	2.2	2.1
Ulaştırma	4,2	5,5	6,5	8,8	14,3	8.2	11.9	15.9	17.3	21.0
Haberleşme	3,0	3,6	4,0	4,5	4,8	3.0	3.3	3.8	4.1	3.6
Eğlence ve kültür	0,9	1,1	1,5	1,9	3,3	1.8	2.1	2.4	2.5	3.8
Eğitim hizmetleri	0,3	0,7	1,0	1,5	3,4	0.4	0.7	1.1	1.6	3.9
Lokanta ve oteller	2,9	3,2	3,9	4,4	4,7	4.1	5.1	6.0	6.3	7.5
Çeşitli mal ve hizmetler	2,2	2,4	3,0	3,3	4,5	3.4	3.3	3.5	3.9	5.3
Zorunlu harcamalar	74,9	71,7	67,7	63,1	53,1	66.5	60.4	54.8	51.3	43.5
Mal ağırlıklı harcamalar	84,3	81,4	77,9	73,7	62,5	77.2	71.5	65.6	62.2	52.9
Hizmet ağırlıklı harcamalar	15,7	18,6	22,1	26,3	37,5	22.8	28.5	34.4	37.9	47.1
Toplam tüketim harcaması	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK Tüketim Harcamaları İstatistikleri

Gelir gruplarının tüketim harcamalarının türlerine göre dağılımı ve bu kalemlerin zaman içindeki değişimi kadar toplam harcamalar içinde gelir gruplarının aldıkları paylar da oldukça önemlidir. Gelir gruplarının toplam tüketim harcamaları içinden aldığı paylar politika üretimi bağlamında oldukça önemli ipucu sağlayabilecek bilgiler taşımaktadır. Gelir gruplarının harcama türler içinden aldığı payları gösteren Tablo 11 incelendiğinde, beklentilerle uyumlu bir şekilde gelir grubu artıkça toplam harcamadan alınan paylar da artmaktadır. Yıllar içinde de harcama türlerinin gelir grupları arasındaki dağılımı benzer düzeylerde kalmaya devam etmiştir.

Tablo 11. Gelir Gruplarının Harcama Türleri İçindeki Payları (Yüzde, Pay)

	2003						2015					
	Toplam	q1	q2	q3	q4	q5	Toplam	q1	q2	q3	q4	q5
Toplam tüketim harcaması	100	8.8	13.0	16.7	21.7	39.8	100	8.7	13.2	17.4	22.3	38.5
Gıda ve alkolsüz içecekler	100	13.1	16.9	19.5	22.2	28.2	100	13.0	17.2	19.4	22.7	27.8
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	100	11.3	15.3	18.8	23.5	31.0	100	10.3	15.3	20.7	24.3	29.4
Giyim ve ayakkabı	100	6.4	11.6	15.3	22.4	44.2	100	7.1	11.8	16.7	22.8	41.6
Konut ve kira	100	9.3	13.8	17.5	22.0	37.5	100	10.7	15.0	18.2	21.8	34.4
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	100	6.4	10.8	16.2	23.2	43.4	100	8.1	13.4	16.7	22.8	38.9
Sağlık	100	9.1	12.4	17.3	17.8	43.5	100	8.5	13.6	14.2	23.9	39.8
Ulaştırma	100	3.8	7.3	11.0	19.6	58.2	100	4.2	9.3	16.3	22.7	47.5
Haberleşme	100	6.2	11.0	15.4	23.0	44.5	100	7.1	12.1	18.2	25.0	37.6
Eğlence ve kültür	100	3.5	6.7	11.7	18.7	59.5	100	5.3	9.8	14.7	19.6	50.7
Eğitim hizmetleri	100	1.2	4.5	8.3	16.9	69.1	100	1.6	4.3	8.6	16.6	68.9
Lokanta ve oteller	100	6.2	9.9	15.5	23.0	45.5	100	5.7	10.7	16.5	21.9	45.3
Çeşitli mal ve hizmetler	100	5.5	8.7	14.1	20.5	51.2	100	6.9	10.1	14.3	20.6	48.2

Kaynak: TÜİK Tüketim Harcamaları İstatistikleri

Burada dikkat çeken en önemli hususlardan biri alt gelir gruplarının toplam eğitim harcamaları içinden aldığı payların oldukça düşük düzeyde kalmasıdır. 2015 yılı verileri incelendiğinde, ilk üç gelir grubunun toplam eğitim harcamaları içinden aldığı pay yüzde 14,5 iken, üst iki gelir grubunun aldığı pay diğer grupların toplamının yaklaşık 6 katı kadardır. En alt ve en üst gelir grupları arasındaki fark ise oldukça ciddi düzeylere ulaşmaktadır. Eğitim harcamaları okul eğitime ilave olarak özel ders harcamalarını, kişisel gelişim ve beşeri sermayeyi artırıcı kurs harcamalarını, hobi amaçlı gidilen kurs harcamalarını da kapsamaktadır. Dolayısıyla eğitim için yapılan harcamalar bir bütün halinde beşeri sermayeyi etkilemektedir. Eğitim düzeyi ile gelir düzeyi arasında yüksek bir ilişki bulunmakta dolayısıyla eğitim düzeyi hanehalkı geliri ve tasarrufları üzerinde de etkili olan önemli bir faktör

olmaktadır. Eğitim düzeyi bireylerin istihdam edilebilirliğini ve bu yolla geçim yollarını ve refahını etkilemektedir.

Eğitim seviyesiyle birlikte gelirin arttığı göz önünde bulundurulduğunda, düşük gelir gruplarının toplam içinde eğitim harcamaları payının az olması söz konusu gelir gruplarındaki hanehalklarının özellikle çocuklarının eğitimi için daha az harcama yapmaları sonucunda gelir dağılımı eşitsizliğinin nesiller arası aktarım sorununa neden olabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde sağlık harcamalarında da alt gelir grupları ile üst gelir grupları arasında büyük oranlarda farkların olduğu gözlenmektedir. Ülke ekonomisine katkısı bakımından beşeri sermayenin gelişimi için söz konusu kalemlerden alt gelir gruplarının aldığı payların artması gerekmektedir. Yoksullukla mücadele eden alt gelir gruplarının iyi eğitim ve sağlık hizmetleri alacakları bir sistemin geliştirilmesi ve bu kesime yönelik desteklerinin artırılarak devam etmesi ve bu kesimin eğitime yapılan yatırımların artırılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Ulaştırma harcamaları içinde de gelir grubuyla birlikte artan paylar dikkat çekmekte ve üst gelir grubu toplam ulaştırma harcamalarının yüzde 47,5'ini almaktadır. Hanehalkı tasarruflarının büyük bölümünü oluşturan üst gelir grubu için gelirden ulaştırmaya harcanan payın azaltılmasına yönelik adımlar atılması ve bu alana yapılan harcamaların tasarrufa yönlendirilmesi toplam tasarrufların artırılmasına katkı sağlayacaktır.⁸ Benzer şekilde hanede çalışan kadın oranındaki artışın hanehalkı tasarruf oranını arttırdığı bulgusu doğrultusunda kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artırılması yoluyla tasarrufların artırılabilirliği düşünülmektedir. Altın, Dolar, Avro, TL günlerinde toplanan tasarrufların sisteme aktarılmasını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi, finansal erişimin artırılması, mali sistemin ve sermaye piyasasının geliştirilmesi de tasarruf oranlarına olumlu katkılar sağlayacaktır. Hanehalklarının borsada işlem yapmalarının teşvik edilmesi çerçevesinde küçük yatırımcıların korunmasına yönelik güçlü bir (mevzuat dâhil) koruma sağlanması önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra yeni firmaların borsaya kote olmalarına yönelik gerek tanıtım faaliyetleri, gerekse teşvik çalışmaları artırılarak sürdürülmelidir.

---

⁸ Pektaş Erdem B. , Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler, Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanlığı Tezi, 2017.

Tasarrufların Artırılması ve Artan Tasarrufların Üretken Yatırımlara Yönlendirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Yüksek ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması ile dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılmasında yurt içi tasarrufların artırılması oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. TÜİK tarafından revize edilen yeni milli gelir serilerine göre Türkiye'nin toplam tasarruf oranının küresel kriz sonrasında arttığı ve bu artışta kamu tasarruflarındaki artışın etkili olduğu gözlenmektedir. Toplam tasarrufların büyük bölümünü oluşturan özel tasarruflar ise söz konusu dönemde durağan bir seyir izlemektedir. Türkiye'nin toplam tasarruf oranı 2015 yılında yüzde 24,8 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran, aynı yıl için OECD ve Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde iken içinde bulunduğu Orta-Yüksek gelirli ülkelerin tasarruf oranlarının altında kalmaktadır.

Özel tasarrufların önemli bir kısmını oluşturan ve Hanehalkı Bütçe Anketinden hesaplanan hanehalkı tasarruf oranlarının düşük seyrettiği dikkat çekmektedir. 2003 yılında yüzde 17,5 olan hanehalkı tasarruf oranı 2013 yılında yüzde 7,5 seviyesine gerilemiş olup bu gerileme tüm gelir gruplarında gözlenmektedir. Tasarruf oranları yüzde 20'lik gelir grupları itibarıyla farklılaşmakta ve alt gelir gruplarındaki hanehalkları negatif tasarruf yaparken, toplam hanehalkı tasarrufunun büyük kısmı üst gelir grupları tarafından yapılmaktadır. Gelir dağılımını düzeltici politikalarla gelirin arttırılması ve üst gelir grubunun tasarruflarını arttırmaya yönelik teşvik edici mekanizmaların geliştirilmesi toplam tasarruf oranının artırılması hususunda önem arz etmektedir.

2003-2013 yılları arasında hanehalkı tasarruf oranlarının düşmesine neden olan tüketim artışının büyük bölümünün dayanıklı tüketim mallarından kaynaklandığını gözlenmektedir. Dayanıklı tüketim malları içinde ise ulaştırma ve haberleşmeye ilişkin harcamaların tasarruf oranlarının düşmesinde daha belirleyici olduğu görülmektedir. Dayanıklı tüketim mallarına ilişkin yapılan harcamaların yüksek oluşu, görece dayanıklı ürün ve hizmet grupları için (eğitim, beyaz eşya, tatil vb) özel birikim hesaplarının oluşturulması ve bu birikimlerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen harcamalarda ilgili ürünler için geçerli vergilerde indirim ya da vergi iadesi teşvikleri uygulanmasının, hanehalklarını görece dayanıklı ürün ve hizmet grupları için borçlanarak harcama yapmak yerine harcama öncesinde tasarruf yapma davranışına özendirebileceğini göstermektedir. Ayrıca harcama

kalemlerine göre yapılacak vergi düzenlemeleriyle de tasarrufların arttırılmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Gelişme ve büyüme hedeflerimiz dikkate alındığında gerekli yatırım ve dönüşümlerin finansmanı bakımından en güvenilir ve sağlıklı finansman kaynağı olan yurtiçi tasarruflarımız ve bu tasarrufların yönlendirildikleri yatırım alanları büyük önem taşımaktadır. Son dönemde payı artan inşaat yatırımlarının, ülkemizin uzun dönemli gelişme hedefleri doğrultusunda üretken yatırımlar olmadığı değerlendirilmektedir. Uzun dönemli tasarruf eğiliminin artırılması ve oluşan tasarrufların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı üretken yatırımlara yönlendirilmesine yönelik politikalar, eylem ve tedbirler önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ikinci konuta ve arsa sahipliğine ilişkin vergi düzenlemelerinin gözden geçirilmesi ve ikinci konut alımında kullanılan kredilerde KKDF ve BSMV istisnası uygulamasının kaldırılması yararlı olacaktır.

Hanehalkı tasarruflarının azalmasında etkili olan faktörlerin en önemlisi hanehalkının tüketici kredilerine erişim imkânlarının kolaylaşması ve bunun sonucunda artan kredi kullanımıyla birlikte tüketimin gelirden daha hızlı artmasıdır. Tüketici kredileri içinde ise payı en fazla artan kalemler konut ve ihtiyaç kredileri kalemleri olmuştur. Ancak kriz sonrası dönemden itibaren makro ihtiyati tedbirler yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanmış ve alınan tedbirlerin etkisiyle tüketici kredilerinin toplam krediler içindeki payı son yıllarda bir miktar gerilemiştir.

Zaman içinde hanehalkı tüketim kalıplarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Hanehalklarının toplam tüketim harcamaları içinde mal ağırlıklı harcamaların payı azalırken, hizmet ağırlıklı harcamaların payı artmıştır. Hizmet ağırlıklı harcamaların içinde ise dikkat çeken harcama kalemi ulaştırma harcamaları olmaktadır. Gelir grubu yükseldikçe toplam hanehalkı tüketim harcamaları içinde zorunlu ve mal ağırlıklı harcamaların payı azalmaktadır. Üst gelir grupları hizmet ağırlıklı harcamalara daha fazla pay ayırmaktadır.

Gelir gruplarının toplam tüketim harcamaları içinden aldığı paylar politika üretimi bağlamında oldukça önemli ipucu sağlayabilecek bilgiler taşımaktadır. Alt gelir gruplarının toplam eğitim harcamaları içinden aldığı paylar oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Eğitim için yapılan harcamalar bir bütün halinde beşeri sermayeyi etkilemektedir. Eğitim düzeyi ile gelir düzeyi arasında yüksek bir ilişki bulunmakta dolayısıyla eğitim düzeyi hanehalkı geliri ve

tasarrufları üzerinde de etkili olan önemli bir faktör olmaktadır. Eğitim düzeyi bireylerin istihdam edilebilirliğini ve bu yolla geçim yollarını ve refahını etkilemektedir.

Eğitim seviyesiyle birlikte gelirin arttığı göz önünde bulundurulduğunda, düşük gelir gruplarının toplam içinde eğitim harcamaları payının az olması söz konusu gelir gruplarındaki hanehalklarının özellikle çocuklarının eğitimi için daha az harcama yapmaları sonucunda gelir dağılımı eşitsizliğinin nesiller arası aktarım sorununa neden olabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde sağlık harcamalarında da alt gelir grupları ile üst gelir grupları arasında büyük oranlarda farkların olduğu gözlenmektedir. Ülke ekonomisine katkısı bakımından beşeri sermayenin gelişimi için söz konusu kalemlerden alt gelir gruplarının aldığı payların artması gerekmektedir. Yoksullukla mücadele eden alt gelir gruplarının iyi eğitim ve sağlık hizmetleri alacakları bir sistemin geliştirilmesi ve bu kesime yönelik desteklerinin artırılarak devam etmesi ve bu kesimin eğitime yapılan yatırımların artırılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Hanede çalışan kadın oranındaki artışın hanehalkı tasarruf oranını arttırdığı bulgusu doğrultusunda kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artırılması yoluyla tasarrufların artırılabilceği düşünülmektedir. Altın, Dolar, Avro, TL günlerinde toplanan tasarrufların sisteme aktarılmasını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi, finansal erişimin artırılması, mali sistemin ve sermaye piyasasının geliştirilmesi de tasarruf oranlarına olumlu katkılar sağlayacaktır. Hanehalklarının borsada işlem yapmalarının teşvik edilmesi çerçevesinde küçük yatırımcıların korunmasına yönelik güçlü bir (mevzuat dâhil) koruma sağlanması önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra yeni firmaların borsaya kote olmalarına yönelik gerek tanıtım faaliyetleri, gerekse teşvik çalışmaları artırılarak sürdürülmelidir.

Ekler

Ek Tablo 1: Kredi ve Banka Kartı Harcamalarının Dağılımı (Yüzde)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ARABA KİRALAMA	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3
ARAÇ KİRALAMA-SATIŞ/SERVİS/YEDEK PARÇA	3.6	3.6	3.5	3.5	3.6	3.4	3.4	3.6	3.7
BENZİN VE YAKIT İSTASYONLARI	15.5	13.5	13.1	12.6	11.8	11.3	10.6	9.2	8.7
BİREYSEL EMEKLİLİK								1.0	1.3
ÇEŞİTLİ GIDA	4.6	4.8	5.4	5.8	6.6	7.1	6.6	6.6	6.7
DOĞRUDAN PAZARLAMA	4.9	4.6	4.1	3.4	1.5	1.1	0.2	0.3	0.3
EĞİTİM / KIRTASIYE / OFİS MALZEMELERİ	1.2	1.4	1.5	1.6	2.0	2.5	2.4	2.6	2.9
ELEKTRİK-ELEKTRONİK EŞYA, BİLGİSAYAR	6.6	7.0	7.4	7.8	8.3	8.3	7.6	6.9	6.2
GİYİM VE AKSESUAR	8.1	8.0	8.2	8.1	8.0	7.8	7.8	7.8	7.5
HAVAYOLLARI	0.8	0.9	1.0	1.1	1.2	1.4	1.8	1.9	1.8
HİZMET SEKTÖRLERİ	2.9	3.1	3.5	4.1	4.6	5.6	6.3	5.3	5.0
KAMU/VERGİ ODEMELERİ								2.7	3.0
KONAKLAMA	1.4	1.4	1.4	1.6	1.5	1.6	1.9	2.0	1.9
KULÜP / DERNEK /SOSYAL HİZMETLER	0.2	0.3	0.3	0.3	0.4	0.5	0.5	0.6	0.6
KUMARHANE/İÇKİLİ YERLER	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
KUYUMCULAR	3.9	4.0	3.4	3.3	3.4	3.1	2.3	2.0	1.7
MARKET VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ	15.6	15.8	15.2	14.2	14.0	15.2	18.5	19.3	19.1
MOBİLYA VE DEKORASYON	3.5	3.5	3.7	3.7	3.7	4.5	4.4	4.1	4.0
MÜTEAHHİT İŞLERİ	0.3	0.3	0.3	0.3	0.5	0.6	0.8	0.8	1.0
SAĞLIK/SAĞLIK ÜRÜNLERİ/KOZMETİK	2.8	2.9	3.0	2.9	2.9	3.0	3.2	3.4	3.5
SEYAHAT ACENTELERİ/TAŞIMACILIK	1.8	1.7	1.8	2.0	2.4	2.4	2.7	2.9	2.8
SİGORTA	3.5	3.9	4.1	4.6	4.5	4.7	5.0	4.6	5.3
TELEKOMÜNİKASYON	8.1	8.5	7.3	6.4	6.3	5.3	3.6	3.0	3.0
YAPI MALZEMELERİ, HIRDAVAT, NALBURİYE	3.5	3.8	3.9	4.3	4.5	4.5	4.7	4.7	4.3
YEMEK	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.8	3.1	3.2
DİĞER	4.9	4.7	5.4	5.9	5.4	3.2	2.5	2.1	2.2
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

Ek Tablo 2: Ulaştırma Harcamalarının Toplam Tüketim İçindeki Payı (Yüzde)

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ulaştırma harcaması alt grupları	Araç satın alımı	2.51	2.21	4.79	5.17	3.07	5.54	5.00	6.36	8.30	8.49	8.32	8.90	8.29
	Kişisel ulaştırma araçları ile ilgili mal ve hizmetler	3.55	3.47	3.88	3.97	3.86	4.47	4.49	4.60	4.78	4.59	5.12	5.06	4.84
	Demiryolu ile yolcu taşımacılığı	0.06	0.05	0.06	0.04	0.03	0.05	0.04	0.05	0.05	0.02	0.03	0.03	0.03
	Karayolu ile yolcu taşımacılığı	3.47	3.55	3.67	3.71	3.92	3.68	3.75	3.82	3.77	3.67	3.52	3.39	3.30
	Havayolu ile yolcu taşımacılığı	0.10	0.10	0.12	0.13	0.15	0.24	0.21	0.14	0.25	0.30	0.34	0.32	0.40
	Deniz ve yurtiçi su yolu ile yolcu taşımacılığı	0.03	0.02	0.04	0.02	0.02	0.04	0.03	0.02	0.03	0.02	0.02	0.03	0.03
	Diğer ulaştırma hizmetleri	0.04	0.05	0.05	0.06	0.05	0.07	0.06	0.09	0.08	0.05	0.09	0.09	0.08

Kaynak:TÜİK